

HORISONTAALNE AJALUGU

Mida kõike pole voodis tehtud

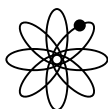

Minu voodi. Tracey Emin. Tate Modern, London, 1999.
Paul Quayle / Alamy Stock Photo

Brian Fagan ja Nadia Durrani

HORISONTAALNE AJALUGU

Mida kõike pole voodis tehtud

elav teadus

Originaali tiitel
Brian Fagan, Nadia Durrani
What We Did in Bed
A Horizontal History

© Brian Fagan and Nadia Durrani
Originally published by Yale University Press in 2019

Tõlkija Ivika Arumäe
Toimetaja Triin Olvet
Keeletoimetaja Katrin Ringo
Küljendaja Piia Maiste
Kujundaja Jan Garshnek

Tõlge eesti keelde © Ivika Arumäe ja kirjastus Argo, 2021
Kõik õigused kaitstud
Kaanefoto © Shutterstock

www.argokirjastus.ee

ISBN 978-9949-688-46-3

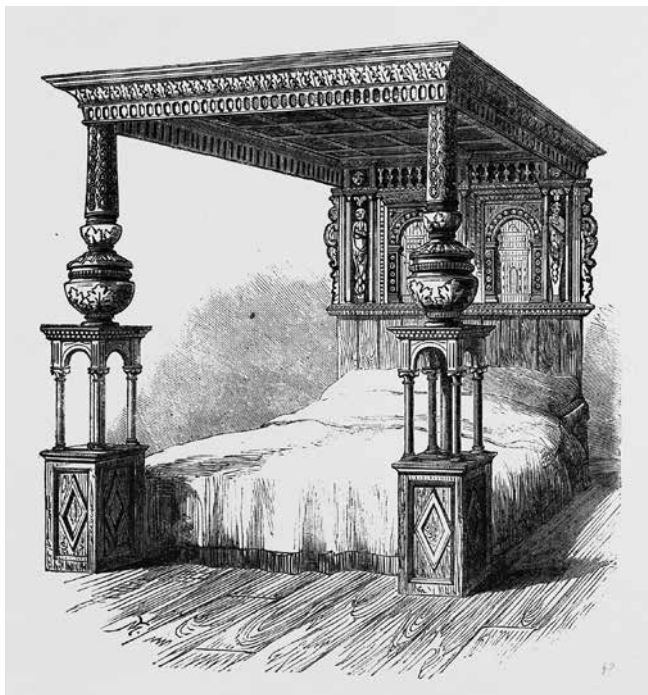
Trükitud Tallinna Raamatutrükikojas

Mattile

SISUKORD

Sissejuhatus	9
1 Toogem voodi varjust välja	17
Aeg aset teha	17
Magades koos esivanematega	21
Magades madalal maas	28
Magades kõrgel	30
Euroopa moed	34
2 Uni läbi aegade	39
Aja kulg	44
Tööstus une teenistuses	48
3 Suur pauk	55
Pikali heites	56
Püha ja ilmalik	64
Seks müügiks	72
4 Kutsuge ämmaemand	77
Sünnitus enne meie ajaarvamist	77
Maagia ja meditsiin	82
Telgid ja oigamistoolid	84
Sünnitamine voodis	88
Sünnitus haiglavoodis	91
Tänapäeva voodisünnitus	93
5 Surm ja teispoolsus	97
Rituaalid ja hingede teekond	99
Külluslik surm	103
Kes kogunevad voodi ümber?	105
Viimsed sõnad	110
Teie enda surivoodi	112
6 Veidrad voodikaaslased	117
Ränduritest voodikaaslased	120

Perekondlik asi	123
Vestlused voodis	126
Lapsega samas voodis	129
Lutikad ja muud satikad	132
Ei mingeid voodikaaslasi enam!	135
7 Liikuv voodi	139
Reisivoodid	140
Vägede liikumine	144
Puhkus vabas looduses	147
Teisaldatav mööbel	152
Magamisvõrgud	153
Raudteel ja maanteel	155
8 Magamistuba kui avalik paik	159
Õigusemõistmine voodis	160
Majesteetide voodid	163
Kuninglik protokoll	168
Magamistuba kui koosolekuruum	172
9 Privaatne pelgupaik	177
Privaatsust otsides	178
Suurema eraldatuse poole	182
Eraldi magamistuba	184
Eraldi voodid	187
Nõuandeid magamistoa sisustamiseks	188
Kuidas voodi üles teha	192
10 Tuleviku voodid	199
Tagasi tulevikku	200
Muutuvad ruumid	204
Rahulik uni	205
Tuleviku unenäod	210
Tänuavaldused	215
Bibliograafia	217
Viited	225

Ware'i suur voodi Londonis Victoria ja Alberti muuseumis.
Artokoloro Quint Lox Limited / Alamy Stock Photo

magamisaseme 40 osa valmisid kohalike töömeeste käte all, hiiglaslike voodisammaste valmistamiseks tuli suuri puidutükke kokku liimida. Voodile nikerdati peened Euroopa renessansile omaste mustritega marketriitahvlid, mis värviti erksates toonides (praeguseks on algsest värvigammast küll õige vähe näha). Kui voodi valmis sai, muutus see küllaste seas ruttu populaarseks – kohale saabus nii uudishimulikke kui ka neid, kelle kohta üks kirjutaja on võluvalt teatanud, et neid huvitas ainult suguline tegevus; mõned neist löikasid puidu sisse oma nimede esitähed või panid voodisammastele punased pitserid.

Voodi sai nii kuulsaks, et jõudis isegi Shakespeare'i „Kaheteistkümnendasse öösse“ (1602). Seal laseb Sir Toby Belch Sir Andrew Aguecheekil koostada kirja, millega tuleb duellile kutsuda hertsog Orsino toa-

poiss Cesario, aga kiri peab olema valesid täis: „Pane paberile nii palju valesid, kui poognale mahub, ulatugu see kasvõi üle Ware’i sängi Inglismaal.“² Kolm aastat hiljem lõpeb üks James I aegne vallatu näidend „Northward Ho“ lausega: „Tule nüüd, kutsume oma naised Ware’i suurde voodisse võitlusse!“ Ben Jonson viitas sellele voodile 1609. aastal näidendis „Epicœne, or The Silent Woman“ („Vaikne naine“). Sajand hiljem ütles George Farquhar oma näidendis „The Recruiting Officer“ („Värbamisohvitser“, 1706) ühe voodi kohta, et see on „poole suurem kui Ware’i suur voodi“. Kirjanduses leiame niisuguseid viiteid tänapäevani välja, näiteks 2001. aastal on Andrew Motioni luuletuses suur voodi „raputanud magajaid endast välja nagu puulehti tuulehoos“.³

Mõned jõudsid sinna voodisse ilmselgelt selleks, et lihtsalt nalja teha. 4. juulil 1765 teatab London Chronicle, et 1689. aastal veetsid selles voodis öö 26 lihunikku koos oma naistega, kokku 52 inimest (mis muidugi ei saa tõele vastata). Sellest Ware’i uhkusajast sai mõttetu pillamise musternäide. 1856. aastal seadis Bristolis äsja ametisse pühitsetud ja ilmselt väga iseteadev piiskop end sisse nikerdatud ja baldahhiiniga kirikupingil, mis nägi välja nagu nelja sambaga voodi ja mida hakatigi pilkavalt võrdlema Ware’i suure voodiga.

Kestva huviväärsusena veeti suurt voodit Ware’i kandis kõrtsist kõrtsi ringi kuni 19. sajandi lõpuni, mil see jäi pidama sinnasamasse lähedale Hoddesdoni, kuhu sageli rongiga nädalavahetust veetma sõideti. 1931. aastal oleks voodi peaaegu Ameerika Ühendriikidesse viidud, aga siis ostis selle 4000 naela eest Victoria ja Alberti muuseum Londonis. Ost tasus end igati ära, sest sellest sai üks muuseumi kõige populaarsemaid eksponaate. Seal on voodi sellest ajast peale ka paigal püsinud, välja arvatud 2012. aastal, kui see Ühendkuningriigi riikliku loterii (Lottery Commission) 229 200-naelasel rahalisel toel aastaks väikesesse Ware’i muuseumi viidi. Kuraatoritel kulus kuus päeva voodi koost lahti võtmiseks ja veel üheksa päeva, et see Ware’i viia.

Viimane, kes end suures voodis sisse seadis, oli arvatavasti näitlejatar Elizabeth Hurley, kes 2015. aastal ühe Victoria ja Alberti muuseumis toimunud kokteilipeo ajal piirdest üle astus ja asus voodis päris julgeid poose võtma. Kohe hakkas aga signalisatsioon tööle ja Hurley juhatati välja. Selle peale läksid Briti kõmulehed lausa arust ära. Alltekst oli muidugi see, et nii suurele hulgatele inimestele mõeldud voodi sai teenida ainult üht eesmärki. Ehkki nii mõnedki Ware'i voodis maganud tunnistasid selle võimalusi armuelu elavdada, oli palju ka neid, kes ei olnud valmis midagi niisugust mõnna. Üheskoos sõbraliikluse ja platooniliselt koos magamine oli ammustel aegadel täiesti tavoline. Üksteise seltsis magasid kõikvõimalikud kooslused – perekonnad, sõbrad, isandad ja teenijad ning ka täiesti võõrad. Mõnikord tuli kõne alla ka seks, aga tavaliselt oli asjakorraldus siiski praktilist laadi: lähtuti voodikoha hinnast, elektrieelses maailmas võimalusest sooja saada ja turvatundest, mida voodikaaslased pakkusid.

RÄNDURITEST VOODIKAASLASED

Ware'i suur voodi sai kuulsaks tänu hiiglaslikele möötmetele – korraliku suurusega voodi oli rikkuse ja luksusliku elu märk –, mitte sellepärast, et seal sai koos võõraste inimestega magada. Reisijad, kes mõnes kõrtsis ööd olid, jagasid sageli aset inimestega, keda polnud varem ealeski kohanud. Üheskoos magamine oli populaarne ning näiteks Aasias on see tavaks praegugi, eriti Mongoolia maapiirkondades.

Hiinas ja Mongoolias olid kuni 20. sajandini maanteede äärses kõrtsides *kang*'id – mattidega kaetud köetud müüritised. Nende kõige varasem eelkäija, mille kasutamise kohta on teateid juba umbes 5000. aastast eKr, oli köetud savipõrand: põrandale tehti tuli ja enne magamaminekut pühiti söed kokku. Keerukamad *kang*'id tulid kasutusele 4. sajandil eKr. Neid köeti kõrvalruumides asuvate toiduvalmistamiseks mõeldud kollete kaudu või ajas need soojaks põranda alla ehi-

tatud ahi. Tavapärane *kang* võis enda alla võtta kolmandiku või ka poole ruumist ja püsida soe kogu öö. Neid ei kasutatud üksnes magamiseks, vaid seal ka söödi ja aeti juttu. Hiljem hakati neile vahepuuid paigaldama ja tuli ette, et tähtsamad tegelased magasid eraldi.

Tänapäeval ei tule läänemaailma reisijal võõra kõrval magada tavaliselt muidu, kui üksnes öisel lennul. Selliseks puhuks kehtivad omad kirjutamata reeglid, näiteks tuleb enda istme piires püsida, ei tohi naabrit puudutada ja peab vaikselt olema. Üsna samasugused reeglid toob ära üks inglise reisijatele mõeldud keskaegne prantsuse vestmik, milles on ära toodud näiteks tõlked niisugustele väljenditele nagu „te tõmbate kogu teki enda peale“, „te muudkui taote jalgadega“ ja „voodikaaslaseks ei kõlba te sugugi“.⁴ Nagu tänapäeva lennukites, nii olenes ka ammustel *kang*'idel ööune kvaliteet magaja rahakoti paksusest. Kehvemates kõrtsides võidi magamisasemeks pakkuda lihtsalt puust pinki, mille ette oli rinna kõrgusel riputatud horisontaalne köis. Külalised istusid üksteise kõrval pingil, tõstsid käed üle köie ja vajusid selle peale magama. Populaarsete ürituste, näiteks palverännakute ajal oli ruumi enamasti napilt – ja jällegi olid eelisolukorras rikkad. Jõukas mees, kes maksta jaksas, võis teid voodist välja tõsta, ükskõik kui tark, püha, haige või rase te ka ei olnud. On teada, et ka Joosep ja Maarja olid koos oma vastsündinuga laudas, kus nende juurde saabus hulk külalisi, kes arvata-vasti sealsamas pidid magama.

Kristlikus kunstis võib tähele panna, milline kuristik laiub meie praeguste ja varasemate voodijagamistavade vahel. Seda lõhet näeme eriti ilmekalt hommikumaa tarkade puhul, kes kinkidega vastsündinud Jeesuse ette saabusid. Matteuse evangeeliumi järgi oli neile unes teada antud, et Jumal manitseb neid Herodesesse umbusuga suhtuma, ning see hommikumaa tarkade unenäo motiiv on hiliskeskaja kunstis üks lemmikuid. Säärastel piltidel kujutatakse neid kolme enamasti voodis koos, mõnikord on nad alasti, ent kroonid on neil alati peas.

Selles, et rändavad mehed ühes voodis magasid, ei olnud midagi seksuaalset. 1851. aastal ilmunud „Moby Dickis“ kirjeldab Herman Melville, kuidas noorele meremehele Ishmaelile öeldakse, et ta peab magama samas voodis ühe harpuunijaga. „Kahele on seal voodis küllalt ruumi väherda; see on tohutu suur voodi,“ kinnitab talle kõrtsmik. Harpuunija saabumist oodates ei tule Ishmaelil aga und. Ta kaebab, et tema madrats tundub olevat täidetud maisitõlvikute või savinõukildudega. Lõpuks see mees, kelle nimi selgub olevat Queequeg, siiski saabub. „Sa heldus! Missugune lõust! Oli alles nägu! /---/ Jah, täpselt nii, nagu arvasin – ta on õudne voodinaaber; ta on kakelnud.“ Siiski kustutas mees piibu, kui tal seda teha paluti, ja „veeretas end kaugele sängiservale, nagu oleks ta öelda tahtnud: ma ei puuduta su jalgugi“. Lõpuks suigub Ishmael ometi unne. Järgmisel hommikul ärgates leiab ta, et Queequegi käsivars on tema ümber, aga ometi on tal tunne, et „magas paremini, kui kunagi varem oma elus“.⁵

Kui kohtunikud ja advokaadid koos Abraham Lincolniga ühest kohumajast teise reisisid, magasid nad sageli kahekaupa voodis, kaheksa inimest toas. Oli neid, kes – märgates, kuidas Lincoln mõned aastad magas alati ühes voodis Joshua Speediga – oletasid, et Lincoln on gei. Teised aga arvasid, et ta lihtsalt nautis Speediga lähedast platoonilist suhet: see kõik toimus ju ajal, mil niisugust magamisviisi peeti täiesti normaalseks. Ükskõik missugune Lincoln seksuaalne sättumus ka ei olnud, pole tõenäoline, et ta oleks igal öösel selles kaheksases seltskonnas orgiaid pidanud. Seksuaalse tagamõtteta ühes voodis magamine oli ammustel aegadel reisimise puhul tavaline. 20. sajandi alguses, kui romaanikirjanik Thomas Wolfe'i ema pansionis Põhja-Carolinas öhtu saabudes rahvas kogunema hakkas, magasid kaubareisijad ikka kahekaupa voodis.

Niisugune asjakorraldus ei pruukinud alati hästi toimida. John Adams meenutab oma autobiograafias, missuguse hirmsa öö ta pidi

ükskord koos Benjamin Frankliniga teel olles üle elama. 1776. aasta septembris, varsti pärast seda kui 13 Ameerika kolooniat olid end Suurbritanniast sõltumatuks kuulutanud, kuulusid need kaks meest Kontinentaalkongressi delegatsiooni, mis oli saadetud sõja võimaliku lõpu üle läbi rääkima. Ühel ööl peatusid nad kusagil New Jersey kõrtsis. Kuna mehed endale eraldi tube ei saanud, pidid nad samas voodis magama – ja see asus „toas, mis oli voodist ainult õige veidi suurem ja ilma korstnata ning kus oli üksainus pisike aken“.⁶ See „üksainus pisike aken“ oligi nende murede põhjus. Adams, kes oli „terviselt nõrk ja ööõhu suhtes pelglik“, pani selle otsekohe kinni. Franklin soovis, et aken jääks lahti, ning pidas Adamsile terve epistli tema „külmetamise teooriast“ ja sellest, kuidas ta värske õhuta lämbub. Lahingu akna pärast Adams küll võitis, aga rahukonverents jooksis paraku liiva.

PEREKONDLIK ASI

Jean Liedloff, kes sai kuulsaks 1975. aastal ilmunud, lastekasvatusest rääkinud raamatuga „The Continuum Concept: In Search of Happiness Lost“ („Järjepidevuse põhimõte: kaotatud õnne otsides“), oli juba varakult võlutud Tarzanist ja džunglitest ning hiljem ka Amazonase piirkonna kasvatuspõhimõtetest. Ta käis viis korda Lõuna-Ameerikas ja elas Venezuela vihmametsades yekuana indiaanlaste juures. Ehkki Liedloff kirjeldas üksikasjalikult nende elu paljusid tahke, leidub täiskasvanute magamiskommete kohta tema kirjutises kõigest üksainus muu hulgas seletuseks toodud märkus: „Yekuanadel oli komme, et keset ööd, kui kõik juba magasid, rääkis keegi mingi nalja. Ehkki nii mõnigi juba valjusti norskas, ärkasid kõik otsekohe üles, naersid ja jäid siis mõne sekundi pärast uuesti magama, nii et osa jälle kohe norskama hakkas. Neile ei tundunud ärkvelolek ebaseeldivam kui magamine ja kui kõik need indiaanlased korruga kaugel karja metssigu liikumas